

Мр Добривоје Јовановић
Историјски архив Јагодине

УЛОГА ДЕЛИГРАДА У ЗАУСТАВЉАЊУ ТУРСКЕ ОФАНЗИВЕ 1806 ГОДИНЕ

Апстракт: После битке на Иванковцу Порти је било јасно, да борба Срба није само усмерена против јаничара, већ и против саме турске власти. Желећи да што пре скрши отпор устаника, како се бунт неби ширио Балканом, а и да се ослободе устаничких жаришта због сукоба са Русима, Порта је извршила велике ратне припреме за напад на устанике. Међутим, после пораза на Мишару и Делиграду, Порта је била приморана да приступи мировним преговорима.

Кључне речи: Делиград, Алексинац, Ниш, Петар Добрњац, Младен Миловановић, Миленко Стојковић, Карађорђе, Ибрахим-паша, примирје.

После турског пораза на Иванковцу, Порта је почела са новим ратним припремама против устаника. Ваћ септембра месеца код Једрена је започета концентрација турских трупа. Према извештајима с почетка октобра, Порта је почела да припрема велику војску, јер је одлучила да против устаника употреби најоштрије мере, како би их коначно покорила. Султан је издао ферман у коме је објавио да је проглашен рат против српске раје, и да је за главног команданта војске против Срба поставио Ибрахим-пашу. Њему је дао неограничена права да угуши устанак, да побије бунтовнике и да умири побуњене крајеве, како се буна неби проширила. У истом ферману позива све муслимане да се придруже Ибрахим-пашиној војсци.¹

Ратне припреме које су Турци спроводили у другој половини 1805. године, биле су недовољне, па је опасност углавном долазила само од босанске војске.

¹ Миленко Вукићевић, Карађорђе, књига друга, Историја устанка од 1804-1807, Београд 1912, стр. 344.

Крајем јануара 1806. године поново је потврђена одлука Порте, да се за главног команданта војске против устаника постави Ибрахим-паша. Тада му је наређено, да са својом војском крене из Ниша, са истовременим покретом турских јединица преко Шапца, Ужица и Карановца. Одговарајући на турске ратне припреме, на скупштини у Смедереву одржаној крајем новембра 1805. године, донет је ратни план устаника. На истој скупштини одлучено је: 1. да се Порти због ратовања не плаћа никакав данак; 2. Да се покупљени харач употреби за војне потребе; 3. Да се повећа број војника што је могуће више; 4. Да се у војску приме и Срби изван Пашалука; 5. Да се шанчеви утврде и снабдеју свим потребама; 6. Да се сви војни послови подвргну неограниченој Карађорђевој власти; 7. Да војнике издржавају општине које су за то нарочито одређене, и да сваки војник на дан добија по оку проје, пола оке мяса и по литру ракије, а у време поста уместо мяса пасуљ, сваком војнику се забрањује под претњом смртне казне, да ма шта отима од становништва, било од јела било у другим стварима; 8. Да се заведе ред и дисциплина у сваком српском логору, да се сваки војник потпуно покорава своје старешини и да извршава његове наредбе; 9. Да сваки старешина има прво казнити смрћу сваког војног бегунца, не јављајући зато своје команданту; 10. Да се смедеревска тврђава поправи и спреми за одбрану и да се у њу смести гарнизон од 4 до 5.000 војника; 11. Да се убрза опсада Београда или да се на јуриш освоји; 12. Да се пре и у време напада Турака упадне на земљиште изван Пашалука и заузму важна стратегијска места.²

На основу скупштинских одлука започете су ратне припреме. Због несташнице новца разрезан је порез од 500.000 гроша. Утврђивани су шанчеви, набављана муниција, спремана храна, оправљана смедеревска тврђава. Упућена је молба за помоћ и Русији. Са скупштине су упућене је молбе Порти, у којима су устаници изјављивали, да су верни поданици и да траже ферман којим би се потврдила њихова права и дужности. Истовремено, Карађорђе и Прота Матеја Ненадовић упутили су 30. новембра молбу руском цару Александру I да спречи у

² Миленко Вукићевић, Карађорђе, књига друга, Историја устанка од 1804-1807, ст. 302-303.

улазак турске војске у Србију.³ У току фебруара и марта устаници су упућивали молбе Аустројанцима и околним пашама за успостављање мира.⁴

После смедеревске скупштине, Турци су наставили са још обимнијим војним припремама. Беглер бег Румелије Јусуф-паша је још крајем 1805. године почео је да окупља велику војску у околини Ниша да би их повео против устаника. Почетком 1806. године покушао је да убрза припреме. Ова војска је требала да броји око 80.000 војника. Са њом је Јусуф-паша намеравао да у офанзиву крене почетком пролећа 1806. године.⁵ Због такве ратне опасности, устаници су почетком јануара 1806. године у Остружници одржали скупштину, на којој је усвојен ратни план, на основу одлука смедеревске скупштине. Према основној концепцији, пре коначне концентрације турске војске на границама, требало је започети са офанзивом. У току офанзиве рачунало се на подизање околног народа на устанак. Слично су требали да поступе и Црногорци ширећи устанак према Херцеговини и Старом Влаху, како би се пресекла веза Босне са Румелијом.

На скупштини у Остружници донета је одлука о започињању офанзиве. Према тој одлуци офанзивна дејства требала су да започну почетком јануара, и била су предвиђена на свим правцима осим на Дрини. Устаници су истовремено кренули у напад на више фронтова. Према Параћину, Ражњу и Алексинцу кренула је војска под командом Петра Добрњца, и са Стеваном Синђелићем, Илијом Барјактаревићем, Илијом Стошићем, Пауљом Матејићем и црноречким кнезом Милисавом Ђорђевићем. На Крушевац напад су извршиле устаничке снаге под командом Младена Миловановића. У тој војсци са својим одредима били су Станоје Главаш, Стеван Јаковљевић, Вуле Илић, кнез Јевта Становић и кнез Милоје Тодоровић. На источном фронту, према Крајини и Кључу, устаници су били под командом Миленка Стојковића. Офанзиву на југозападном фронту према Вишеграду и Новом Пазару, водили су Милан Обреновић и Радич Петровић.⁶

На западном фронту, где није била предвиђена офанзива, устаници су намеравали да за неколико дана заузму Шабац, и да после тога све своје снаге

³ Велибор Берко Савић, Карађође, документи, књ. 1, Горњи Милановац 1988, стр. 127.

⁴ Велибор Беко Савић, Каарађорђе, књ. 1, стр. 147, 151.

⁵ Драгослав Јанковић, Француска штампа о првом српском устанку, САН, Београд 1959, стр. 138.

⁶ Милован Ристић, Народне скупштине у Првом српском устанку, Београд 1954, стр. 54.

поделе на три дела, које би послали на Дрину, Београд и Мораву. На Дрини су устаници настојали да дефанзивом спрече упаде босанских Турака. Београд су желели да држе у опсади, како би спречили иступе крцалија, а ако околности дозволе и да изврше напад на Београд. На Морави, устаници су желели да политичким преговорима и молбама задрже велики део освојене територије, да побољшају свој одбрамбени положај и да остваре мир на том делу. Ако то не би било могуће остварити, односно ако би од стране Турака био упућен војсковођа који није за преговоре, онда су били спремни да остварене циљеве бране на сваки начин.⁷

Офанзива на југоисточном фронту започета је почетком јануара и развијала се успешно и на сектору према Нишу и према Крушевцу. У току ратних операција ослобођени су Параћин, Ражањ и Алексинац, као и Крушевац. Офанзивом на почетку 1806. године устаници нису успели да остваре све постављене циљеве, пре свега дубље продоре, и онемогућавање концентрацију турске војске у близини граница са Пашалуком, али су ипак остварени бољи одбрамбени положаји на југоисточном и источном делу фронта. Успели су да затворе пролаз долином Мораве, где се и очекивао главни турски напад, и да мањим јединицама врше нападе све до Ниша.

Успешни продори устаника и ослобађање неколико градова, изазвало је оштре реакције Порте. Војно министарство објавило је наређење свим муслиманима у и око Србије, да устану у борбу против устаника, који не само да су заузели поменута места, како стоји у наређењу, већ су и побили много муслиманског становништва, међу којима највише жене и децу, и попалили и опљачкали њихова имања. Да би се спречио даљи развој устанка, Порта је издала наређење...*да се убија, уништава и стреља сваки бунтовник, па се ма где ухватио, само да би се у корену могла уништити клица устанка.*⁸

По освајању Параћина, Ражња и Алексинца, да би се осигурала јужна граница, одакле се очекивао главни напад турске војске, започета је изградња утврђења на Делиграду. Аустријски капетан Вуча Жикић из Јакова саградио је на

⁷ Алекса Ивић, Исписи из бечких архива, књ. III, Земун 30. јануар 1806, стр. 25-26.

⁸ Миленко Вукићевић, Карађорђе, књига друга, Историја устанка од 1804-1807, стр. 348.

Делиграду велико земљано утврђење. Оно се налазило на уласку у ђуниски теснац, на десној страни Мораве на висоравни код села Јабуковца, између Ражња и Алексинца. После доласка Миленка Стојковића, на другој страни Мораве на Топољаку код Горњег Љубеша и Витковца, устаници су саградили још једно земљано утврђење. Због опасности од турских напада, у току маја и јуна месеца, пред сам долазак турске војске, устаници су подигли још неколико шанчева, с леве стране првог утврђења, на путу Ражањ-Алексинац, и на тај начин потпуно су затворили пролаз у унутрашњост Пашалука. Сва утврђења била су тако добро распоређена, да су пружала сигурну одбрану сваком утврђењу појединачно, као и целини положаја. Свако утврђење могло је да се брани још из неколико других шанчева. Испред шанчева налазиле су се многе запреке, курјачке јаме, дрљаче и слично, што је имало за циљ да отежа нападе турске војске.

После освајања Крушевца устаници су у утврђењима на Топољаку и Шиљеговцу, као део заједничке одбрамбене линије, оставили јединице из Крушевачке и Јагодинске нахије, и то пре свега из Левча, а са главнином снага кренули према Делиграду. У Шанчевима на Топољаку и Шиљеговцу налазили су се са својим јединицама: кнез Јевта темнићи, барјактар Милета Радојковић, Стеван Н. бимбаша из Варварина, Милоје Тодоровић, кнез из Црнча, Стеван Јаковљевић, бимбаша из Белушића, Никола Бабовић, буљубаша из Грабовца, Мијушко Н., буљубаша из Свилеуве. Из Крушевачке нахије ове шанчеве су запосели: Андрија оборкнез, Ђорђе Симић и Здравко, буљубаше среза шиљеговачког.⁹ Пред турске нападе, ове јединице су отишле на Делиград.

Команду над Делиградом имао је Петар Добрњац. У току јуна месеца под својом командом имао је око 3.000 устаника.¹⁰ Његови нижи команданти били су из пожаревачке и ђупријске нахије: Пауљ Матејић, Илија Стошић, Јован, кнез омољски, Момир из Лучице, Стеван Синђелић, Милован из Стењевца, Ђура из села Војске, Станоје Рогич из Ђуприје, Илија Барјактаревећ, Ђорђе Скорачки из ражањске нахије, Никола Перша из алексиначке нахије и Сима Џика са бећарима.¹¹

⁹ Казивања о српском устанку 1804., причање Петра Јокића, Београд 1980, стр. 258.

¹⁰ Лазар Арсенијевић-Баталака, Историја српског устанка, књ. 1, Београд 1898, фототипско издање, стр. 208.

¹¹ Казивања о српском устанку 1804., причање Петра Јокића, стр. 257.

Осим њих, у време приближавања турске војске, на Делиграду су се налазили Станоје Главаш, Вуле Илић, Вујица Вулићевић, кнез Јевта из Обрежа.¹²

Ратне припреме које су Турци наставили почетком 1806. године, биле су делимичне, што је устаницима омогућило продоре према Алексинцу, Нишу, Крушевцу, Новом Пазару, Вишеграду и Прокупљу. После успешних устаничких продора, Порта је током фебруара и марта издала нова наређења како би убрзала сакупљање војске и обнављање ратних припрема. Поново је упућено наређење Ибрахим-паши да предузме главну команду над турском војском код Софије, која је била одређена за напад на Србију. Турци су окупљене трупе желели да организују као војску неких европских држава и уведу већу дисциплину, а да од делова те војске створе резервне одреде, који би се супротставили устаницима на територији пашалука.¹³

Ратне припреме ипак нису биле онако успешне како су Турци желели. Код Цариграда крајем априла окупила се војска из азијских делова Турске, у јачини од око 18.000 војника. За њу се веровало да је одређена за напад на Србију. На европском делу Турске већ је била окупљена војска од око 30.000 војника. Поново је упућена наредба азијским провинцијама за слање још већег броја војника. Јачина турских снага у Румелији и код Цариграда кретала се од око 100.000 војника. Како су се окупљања и даље вршила, ускоро је број износио око 150.000 војника. Од овог броја, за напад на Србију било је планирано 40 до 50.000 људи. Остале јединице служиле би као резерва али и за осматрање, а вероватно и за неке друге циљеве Порте. Пре свега те снаге су требале да буду упућене према руској војсци на Дунаву.¹⁴ Према неким изворима, турска војска није била толико бројна. Крајем јуна, између Цариграда и Једрена било је око 50.000 војника, а у Нишу и Софији око 30.000 војника.¹⁵

Почетком јуна Турцима у Београду упућена је порука, да Ибрахим-паша са 20 до 30 хиљада војника треба да крене према Београду и да успостави мир у

¹² Миленко Вукићевић, Карађорђе, књига друга, Историја устанка од 1804-1807, стр. 388.

¹³ Драгослав Јанковић, Француска штампа...стр. 154.

¹⁴ Драгослав Јанковић, Француска штампа...стр. 163.

¹⁵ Миленко Вукићевић, Карађорђе...стр. 349.

Пашалуку. То је изазвало велику радост опседнутих Турака.¹⁶ У једном аустријском извештају, наводи се да је Ибрахим-паша код Ниша окупио војску од око 80.000 војника, и да са њом намерава да изврши продор из источне Србије преко Пожаревца и Цариградским друмом преко Ћуприје и Јагодине према Београду.¹⁷ Због непосредне опасности од турских напада, Карађорђе је 18/30. јуна упутио поново молбу руском цару, у којој је тражио помоћ у новцу, муницији, оружју, војној опреми, артиљерији али и руским тобџијама и официрима.¹⁸

Крајем јуна већ је била спремна турска војска за напад на Србију. Ибрахим-паша је уз помоћ француских официра, припремио план, по коме је напад на Пашалук требало извршити у три правца. После успешних продора све три војске би се састале код Београда. Један напад би ишао од Видина према Пожаревцу, други главним путем преко Ћуприје и Јагодине, и трећи преко Дрине. Пошто Пазван-оглу није желео да се придружи турској војсци, напад из Видина је изостао, па су напади очекивани само из правца Ниша и из Босне.

По окупљању велике војске код Ниша, Турци су мањим испадима вршили нападе на устанике. Неке јединице су успеле да изврше продор према Пожаревцу и да потисну мање српске јединице, односно предстраже, на том простору.¹⁹ Један од првих већих напада Турци су извршили 1/13. јула. Око 4.000 Арнаута успело је да пређу Мораву и да се укопају на једној узвишици. Први напад на ову јединицу није успео, па су се Срби повукли у своје шанчеве. После доласка помоћи са Делиграда и неких добровољаца, извршен је нови напад на Арнауте. После упорне борбе морали су, да се са великим губицима повуку преко Мораве.²⁰ У току јула месеца Турци су извршили нови напад. Туску војску окупљену код Ниша предводио је Шашит-паша. Он се сукобио са Миленком Стојковићем, и после четири дана борбе морао је да се повуче. У исто време Аци-бег је са 3.000 Турака покушао је да изврши продор преко граница ваљевске нахије, али је и он одбијен.²¹

¹⁶ Алекса Ивић, Исписи из бечких архива...књ. III, стр. 183.

¹⁷ Алекса Ивић, књ. III, стр. 192-193. Исти број војника наводи се и у аустријском извештају од 27. јуна, стр. 219.

¹⁸ Велибор Берко Савић, Карађорђе (документа) књ. 1, стр. 172.

¹⁹ Драгослав Јанковић, Француска штампа...стр. 169.

²⁰ Миленко Вукићевић, Карађорђе, књига друга, Историја устанка од 1804-1807, стр. 390.

²¹ Први српски устанак, акти и писма, књ. 1, 1804-1808, у редакцији Радослава Перовића, Београд 1978, стр. 204

Још један велики сукоб одиграо се 4/16. јула. После турског продора према Пожаревцу, Миленко Стојковић је са око 6.000 војника отишао ка Поречу да би зауставио турско надирање. Турци су сматрали, да су због одласка Миленка Стојковића устанички положаји доста ослабљени, па су предузели напад на Делиград. Тог дана Турци су у великом броју под вођством Шашит-паше, поново прешли Мораву код Делиграда. Циљ им је био да се утврде на левој обали Мораве. Устаници су их спремно дочекали у својим шанчевима код Делиграда и у близини Алексинца. Упркос снажној топовској и пушчаној ватри устаника, Турци су наставили са напредовањем према Алексинцу. Међутим после изненадног и жестоког напада српске коњице, која је била постављена иза шанчева, изазвана је пометња међу Турцима, што их је натерао на брзо повлачење. Гоњени од устаника, Турци су нарочито много жртава имали приликом преласка Мораве. Два топа пала су у руке Срба, док су осталих девет Турци бацили у Мораву. У том боју погинуло је око 2.000 Турака, и заробљена им је артиљерија, велика количина муниције, пртљага и стоке. Део Турака, који нису успели да се повуку у Ниш, већ су се разбежали по шумама и планинама, хватани су од стране устаника.²²

У међувремену Турцима код Ниша дошла је у помоћ војска из Једрена, која је бројала 22.000 војника и била је боље снабдевена оружјем и муницијом, и свим другим војним потребама.²³ Од тада су почели велики сукоби, који су трајали око шест недеља. Аустријски извори наводе да се 6. августа код Алексинца, Параћина и Ражња, одиграла битка у којој су губици на обе стране били велики. Наводи се да су Срби заробили два топа, али да су обе стране остале на својим позицијама.²⁴ После устаничке победе на Мишару, дошло је до још једне битке. Око 400 Арнаута, којима је командовао један паша, покушали су маневром да преваре Србе. Хтели су да ставе до знања као да намеравају да напусте свој логор код Алексинца и да се прикључе Србима. Прешли су Мораву и одмах се ушанчили на левој обали. Срби који су били принуђени да се повуку са тих положаја, потпомогнути са око 5.000 људи које је послао Младен Миловановић, и са околним становништвом,

²² Драгослав Јанковић, Француска штампа...стр. 177. Према Миленку Вукићевићу, Турци су у том боју изгубили 1.500 војника, Карађорђе... стр. 301.

²³ Драгослав Јанковић, Француска штампа...стр. 302.

²⁴ Алека Ивић, Списи из бечких архива...књ. III, стр. 300.

тешко су поразили турску војску, и принудили је, да се уз велике губитке врати у Ниш.²⁵

Карађорђе је настојао да изазове сукоб на фронту према Нишу, пре него што би Турци извршили истовремено нападе на Делиград и преко Дрине. Намеравао је да код Београда остави у опсади 4.000 војника, а са осталом војском да крене према Морави. Међутим, због слабости устаничке одбране на Дрини, Карађорђе је почетком јула месеца повукао са Делиграда и Београда неке јединице у јачини од око 10.000 војника, и са њима се упутио према западној Србији, да предузме мере како би повратио ред у војсци, и да би што спремније дочекао одлучујући бој са Турцима. Делове ове војске упутио је и према источној и југозападној Србији, односно према Пожаревцу, Поречу и Новом Пазару.²⁶ Војсци код Београда издао је строга наређења да се држе дефанзивно и да не предузимају никакве нападе док се он не врати.²⁷

После победе на Мишару, ситуација на западном фронту је била решена у корист устаника. Карађорђе је са Дрине кренуо према Београду, где је утврдио план опсаде Београда, и 15. августа кренуо у Шумадију да сакупља војску за попуну јединица на Делиграду. Са собом је из Мачве према Делиграду повео око 8.000 војника, чим је добио вести да су се Ибрахим-паша, Шашит-паша, Пазван-оглу и Реџеп-ага са око 25.000 војника припремили за напад на устанике.²⁸ Док се налазио у Смедереву, Карађорђе је добио вест да се код Алексинца окупила војска од око 20.000 војника, али који су касније повучени у свој логор код Ниша.²⁹ Код Ниша су се већ налазили Шашит-паша, паша из Приштине, паша из Врања, паша из Румелије и паша из Албаније.³⁰ Према аустријским извештајима, код Ниша и Алексинца, почетком августа налазила се турска војска у јачини од 29.400 војника. Њу су сачињавали: Ибрахим-паша са 6000 војника, Шашит-паша из Лесковца са 5000 војника, Мехмед-паша из Врања за 1800 војника, Саид-паша из Ђаковице са

²⁵ Драгослав Јанковић, Француска штампа...стр. 174. У извештају се наводе четири окршаја са овом турском предходницом, и да је један од устаничких предводника био Миленко Стојковић.

²⁶ Драгослав Јанковић, Француска штампа...стр. 168.

²⁷ Алекса Ивић, Исписи из бечких архива...књ. III, стр. 182.

²⁸ Први српски устанак, акти и писма, у редакцији Радослава Перовића, стр. 215.

²⁹ Славко Гавриловић, Грађа бечких архива о првом српском устанку, књ. I, 1804-1810., Београд 1985, стр. 55.

³⁰ Славко Гавриловић, Грађа бечких архива...књ. I, стр. 55.

1400 војника, Дервиш-паша из Призрена са 1600 војника, један ага из Скопља са 2000 војника, Хазнадер из Ниша са 3000 војника, Крчалија Карафејза и Каракадрија из Македоније са 4000 војника и један спахија из Румелије са 3000 војника.³¹ У једном свом писму Болкунову, од 19/31. августа, Карађорђе наводи, да је под командом Ибрахим-паше код Ниша било 14 паша: Шашит-паша, Мехмед-паша из Гусиња, Бег од Каваја, Бег од Тогане, Тепенли-али-паша, Ђул-бег из Гусиња, Раман-паша из Пећи са Дервиш-пашом и Етен-бегом, Мустај-пашом из Ђаковице, Саип-паша из Призрена, Малић-паша из Приштине, Мемед-паша из Врања, налазар, царев већил у Кратову, Кара-Фејза и Осман-паша Пазваноглу.³² И поред велике бројности, морал турске војске није био на великој висини. Слаба снабдевеност храном доводила је до дезертирања војника, па чак и до продаје оружја и барута устаницима.³³

По доласку Ибрахим-паше у Лесковац, устаници су одржали ратни савет, на коме је разрађен план офанзиве на источноом и југоисточном фронту. Када је Карађорђе кренуо ка Делиграду, Миленко Стојковић је отишао на источни фронт, према Пазван-оглу. Вероватно је циљ устаника био да се спречи пружање помоћи из Видина, у случају напада турске војске из правца Ниша.³⁴

Због концентрације велике турске војске код Ниша, устаници нису имали намере да започну офанзиву на том делу фронта, већ су се одлучили за одбрану, мада је пред одлазак за Делиград, Карађорђе наложио Станоју Главашу да са војском заобилазним путем крене према Топлици.³⁵ Услед вести да се Карађорђе са војском упутио према Делиграду, Турци су желели да пре његовог доласка потисну Србе са њихових положаја. Извештени о намерама Турака, устаници су реорганизовали своје снаге.

Распоред противничких снага, према неким изворима, био је следећи. Турска војска се налазила од Ниша. Према истоку, њене јединице су биле распоређене до подножија планина. Централне колоне надирале су путем од Сврљига ка Гургусовцу. Устаничка војска, која се налазила код Делиграда, бројала

³¹ Алекса Ивић, Списи бечких архива ..., књ. III, стр. 288.

³² Велибор Берко Савић, Карађорђе, документи, књ. 1, стр. 186-187.

³³ Миленко Вукићевић, Карађорђе, књига друга, Историја устанка од 1804-1807, стр. 391.

³⁴ Славко Гавриловић, Грађа бечких архива..., књ. I, стр. 55.

је око 27.000 војника.³⁶ Била је под командом Младена Миловановића. Српска војска била је подељена на четири колоне. Прва колона, која је образовала десно крило, и налазила се у Топољаку, бројала је око 13.000 војника, чинила је главну снагу, и њом је командовао Младен Миловановић. Друга колона налазила се на Делиграду и чинила је средишњу одбрану, од око 6.000 људи, и била је под командом Петра Добрњца, и налазила се десно од колоне Младена Миловановића.³⁷ Трећу колону, исте јачине од око 6.000 људи водио је Станоје Главаш, и она се налазила према Бањи, лево од главне колоне, и у истој линији са другом колоном. Четврта колона као резерва, налазила се иза главне колоне на извесној удаљености.³⁸

Устаничка војска се вероватно овако поделила уочи саме битке. Увече пре саме битке, знајући да ће Турци сутрадан извршити напад, друга и трећа колона изашле су из логора. Једна се упутила ка Морави и заузела положај у једном шумарку. Друга колона се поставила иза прве код Бање. Турци су у напад кренули из свог логора 19. августа у 5 часова ујутру.³⁹ Око шест сати почео је директни сукоб. Артиљеријска и пушчана ватра била је жестока са обе стране, и трајала је неколико сати. У почетку Турци су главне снаге усмерили на центар устаничких положаја, али су били одбијени. После неуспелих напада на центар, Турци су извршили нападе на оба крила, али поново безуспешно.

После успешно одбијених напада, две устаничке колоне кренуле су у контранапад, и нападе Турке с леђа. Турци су у том тренутку поделили своје снаге на два дела. Један део се супротставио српским колонама, док је већи део и даље нападао на централне устаничке снаге. Сукоби на целом делу фронта били су жестоки. Главну ударну снагу Турака чинила је њихова коњица, која је врло хитро изводила нападе. Дуго се није назирала победа ни једне стране. После велике борбе, устаницима је пошло за руком, да главним снагама пробију турске линије.

³⁵ Славко Гавриловић, Грађа бечких архива..., књ 1. стр. 55.

³⁶ Драгослав Јанковић, Француска штампа...стр. 179. Према Француским изворима, устаничка војска је бројала око 31.000 војника, док је турска војска бројала око 22.000.

³⁷ Мирослав Ђорђевић, Србија у устанку 1804-1813, Београд 1985, стр. 192. Једном колоном јачине од око 3.000 људи, командовао је Стеван Синђелић, и она се налазила код Алексинца.

³⁸ Драгослав Јанковић...Француска штампа...стр. 179.

³⁹ Миленко Вукићевић, Карађорђе, књига друга, Историја устанка од 1804-1807, стр. 410. Турски напад је започет 22. августа.

То је довело до великог хаоса код Турака. Трпећи ударе целокупне устаничке војске, они су се дали у панично бегство према свом логору, желећи да се поново реорганизују за борбу. Међутим устаници су их упорно гонили, не дајући им времена да се групишу. Због упорног гоњења од стране устаника, Турци су напустили свој логор код Алексинца и продужили одступање према Нишу. Тако је турски логор код Алексинца, са комплетном муницијом и војном опремом и војном благајном пао Србима у руке. Том приликом заробљена су и четири топа. Разбијене турске јединице, устаничка коњица гонила је до Ниша, а пешадија до Бање и Параћина.⁴⁰

Губици су на обе стране били велики. Сматра се да је укупно погинуло око 5.000 људи. Много више је рањено. Устаници су успели да заробе и неке турске команданте, али њихова коњица је успела да их ослободи.⁴¹ Карађорђе је извештај о победи и повлачењу Ибрахим-паше према Нишу, добио од Петра Добрњца, на путу из Мачве према Делиграду.⁴²

Турци су желели да пре Карађорђевог доласка поново организују напад на Делиград. Пошто су устаници од својих шпијуна добили тачне податке о намерама Турака, наставили су са упорним гоњењем. Под устаничким нападима, турска војска се повлачила из свих праваца према Нишу. Настављајући нападе, устаници су напали код Ниша и неке турске одреде, али су били одбијени, јер су Турцима у међувремену стигле у помоћ две јаничарске јединице, па су њихове укупне снаге у том тренутку, биле нешто бројније од устаничких. Губици у тим борбама били су велики на обе стране.⁴³

Карађорђе, који је у међувремену стигао са војском, преузео је команду над устаничким јединицама. Устаници су у борбама код Ниша имали око 30.000 војника. Део устаничке војске упућен је према Новом Пазару, а опсада Београда појачана је са око 8.000 војника.⁴⁴ Осим тога, сва артиљерија која је била заробљена

⁴⁰ Драгослав Јанковић, Француска штампа...стр. 178-179.

⁴¹ Драгослав Јанковић, Француска штампа... стр.179.

⁴² Лазар Арсенијевић-Баталака, Историја српског устанка, књ. 1, Београд 1898, стр. 211.

⁴³ Драгослав Јанковић, Француска штампа...стр. 184.

⁴⁴ Алекса Ивић, Списи бечких архива...књ. III, стр. 352. После победе код Ниша Карађорђе је послао на Београд око 15.000 војника.

у борбама код Алексинца и Ниша послата је устаницима код Београда.⁴⁵ Према неким извештајима, доласком многих добровољаца, устаничка војска бројала је и до 65.000 војника.⁴⁶

После пораза делови турских јединица почели су одступање према Софији, где се налазила војска у јачини од око 30.000 војника. Намеравали су, да после спајања са овом војском и прегруписавања, изврше поновни напад на устанике.⁴⁷

Сјединивши своју војску са војскама осталих паша, која је тада бројала око 45.000 војника, Ибрахим-паша је намеравао да преко Ћипивца и Лома пресече везу устаничке војске код Ниша и Алексинца са устаничким јединицама у источној Србији, које су биле под командом Миленка Стојковића. Карађорђе је због тога, свој логор преместио на положаје према Бањи, где је одржао ратни савет. Према договору, требало је предузети нападе на Турке пре него што би они извршили своје припреме. Устаничке снаге биле су подељене на четири дела. Десно крило у јачини од око 6.000 војника, било је под командом Младена Миловановића, и требало је да нападне лево крило турске војске. Централне снаге устаничке војске у јачини од око 18.000 војника било је под командом Карађорђа, и требале су да се сукобе са главним турским снагама, али и да пруже помоћ, ако буде била потребна и свом левом и десном крилу. Лево крило под командом Миленка Стојковића, такође у јачини од око 6.000 војника, требало је између Градишта и Белограчика, да спречи продор десног турског крила, као и могуће нападе Пазван-оглуа. Устаници су имали и резерву од око 4.000 војника, и она се, са највише топова, налазила према Нишу. Једно одељење устаничке војске послато је према Куршумлији. Ово одељење водио је Станоје Главаш, и оно је бројало 2.500 пешака и 500 коњаника.

Устаници су у напад кренули ноћу између 26 и 27. августа. Десно крило које је водио Младен Миловановић имало је најжешће сукобе. На њих су Турци отворили снажну топовску ватру и нанели устаницима велике губитке. Устаници Младена Миловановића, покушали су још један напад на турске положаје, али су морали поново у неред у да се повуку. У против напад Турци су им нанели још веће губитке. Вероватно би ове устаничке снаге претрпеле потпуни пораз, да на

⁴⁶ Алекса Ивић, Исписи...књ. III, стр. 184.

⁴⁷ Драгослав Јанковић, Француска штампа...стр. 185.

левом крилу Миленко Стојковић није са успехом потиснуо Турке према Смрдану. Снажним нападима успео је да их разбије на мање јединице, и да зароби велики део топова. Тек око један сат главнина устаничке војске ступила је у борбу. Ипак после оштрих сукоба, уз обострану употребу коњице и артиљерије, устаници нису успели да потисну Турке. После добијања помоћи из устаничке резерве, и Младен Миловановић се успешно супроставио турским нападима, али ни после четвртог напада, није успео да изврши продор кроз њихове редове, већ је морао да се повуче од Алексинца. Средишњица устаничке војске тек касније је успела да потисне центар турских снага, и да поремети њихову концепцију. Битка је трајала све до мрака. У току ноћи Турци су се потпуно повукли са својих положаја. Оставили су доста топова и муниције. Устаници су имали много жртава, али доста мање од Турака. Много турских војника је остало на бојном пољу, али су и многи однети приликом повлачења.

После пораза, у току ноћи Ибрахим-паша је повукао војску ка Лому. Устаници, пре свега централне јединице под командом Карађорђа, наставиле су са нападима. Војска Младена Миловановића настојала је да опколи турске јединице, а само је војска Миленка Стојковића остала на својим положајима, да би пратила покрете војске Пазван-оглуа. До сукоба са Пазван-оглуом је дошло врло брзо. После великих борби устаници су одбачени чак према Сврљигу. Устаницима је пристигло појачање, али није дошло до нових окршаја, јер се већ разговарало о примирју.⁴⁸

После пораза код Делиграда и Мишара, а и због заоштравања ситуације са Русима, Порта није желела да продужи сукоб са устаницима, и поред тражења Ибрахим-паше, већ му је наложено да закључи примирје са Србима.

Уговор о примирју гласио је:

Чл.1. Договорено је обустављање ватре на шест недеља између Срба и отомске царске војске. Ако се у овом периоду појави царска махасил или ага-паша са ферманом којим се омогућава закључење мира, примирје треба продужити за још две недеље због потребног времена да се закључење мира коначно обави на прави начин.

⁴⁸ Миленко Вукићевић, Карађорђе, књига друга, Историја устанка од 1804-1807, Београд 1912.

Чл. 2. Да би се спречило даље проливање крви, већ ове вечери и током ноћи потребне наредбе се шаљу различитим трупима обе војске, да би непријатељства престала по њиховом уручивању.

Чл. 3. Опсаду Ниша коју спроводе Срби треба да склоне, а трупе које чине опсаду да напусте положаје, и батерије већ подигнуте да повуку се на једну миљу од тврђаве и од града.

Чл. 4. Српске вође предузеће мере из предходног члана под условом да веза Реџеп-аге са Текијом и околним територијама, које су прешле њихове трупе, неће бити успостављена пре него турска војска врати Србима положаје код Превале и Ћипровца. Чим се осигурају правци евакуације из ова два смера, у смислу овог члана, даће се наредба српским трупима да се евакуишу, за 9 дана, од мале Влашке до Мораве, и да као победници задрже са правом територију и своје нове положаје Добру, Село и Ресаву, до закључења мира.

Чл. 5. Да би се избегао сваки неред обе стране стараће се да се војници придржавају својих логора и да не прелазе у други логор; они који не буду то поштовали биће осуђени као шпијуни и кажњени према ратном закону.

Примирје су потписали Карађорђе Петровић и Ибрахим-паша 14 септембра у три сата после подне у главном српском логору у Ломњају (Лом).⁴⁹

⁴⁹ Драгослав Јанковић, Француска штампа...стр.

Закључак

Утврђујући ратне планове за 1806. годину, устаници су желели да борбе пренесу ван београдског пашалука, како би се устанак проширио на остале српске области, као предуслова за стицање потпуне независности. Устаничком офанзивом нису остварени жељени резултати, али победама на Мишару и Делиграду, створени су услови за даље успешно ратовање, јер сукоби у 1806. години показали су сву снагу устаника и слабост Порте.

